

Sosyolinguistik Bir Olgu Olarak Diglossianın Arap Toplumundaki Varlığı ve Durumu¹

The Presence and Status of Diglossia in Arab Society as a Sociolinguistic Phenomenon

Seyfettin HARUNİ

ORCID: 0000-0002-7201-364X

Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Türkiye

seyfettinharuni@sakarya.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 08.11.2022 Düzeltme/Revised: 04.12.2022 Kabul/Accepted: 07.12.2022

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: HARUNİ, S. (2023). Sosyolinguistik Bir Olgu Olarak Diglossianın Arap Toplumundaki Varlığı ve Durumu, Antakiyat, 6(1), 98-118

Öz

Diglossia, bir toplum içinde konuşmacılar tarafından aynı dilin, biri üst öteki alt olmak üzere iki varyantın/lehçenin farklı koşullar altında kullanılmasını ifade eder. Amerikalı dilbilimci Charles Ferguson 1959 tarihli meşhur *Diglossia* başlıklı makalesinde diğer birkaç dille birlikte Arapçayı da sistematik bir şekilde bu olguyla ilişkilendirmiştir. Etimolojik açıdan *diglossia* ile aynı anlama gelen *bilingualism* (iki farklı dilde iletişim kurabilme becerisi) kavramı da sosyolinguistik bir olgu olarak bazı dilbilimciler tarafından zaman zaman Arapçaya atfedilmektedir. Gerek bu iki kavram arasında ikilemin bulunması gerekse Standart Arapçanın birden fazla alt lehçeleriyle beraber kullanılması, Arap toplumundaki dilsel durumun en karmaşık ve en spesifik *diglossia* türü ile nitelendirilmesine neden olmaktadır. Aynı toplum tarafından yine köken itibarıyla aynı dilin üst ve alt varyantlarının kullanılması ile sınırlandırıldığında *diglossia* kavramının günümüz Arapçasının sosyolinguistik durumunu doğru bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Esasında eski tarihlerden itibaren çeşitli siyasi ve sosyal münasebetlerden ötürü yapı ve fonksiyon bakımından *fasih dil* ile *halk dili* (Avamca) arasında var olan farklılık ve ayrışma, Arap dünyasında özellikle mahalli lehçelerle konuşmanın teşvik edildiği on dokuzuncu yüzyıl Batı sömürgeciliği döneminde daha da belirgin hale gelmiştir. Makale, *diglossia* ile *bilingualism* kavramlarını Arap toplumu ve iletişim alışkanlıkları özelinde incelemeyi, geçmişten günümüze *diglossia* ile ilişkilendirilen Arap dünyasının dilsel durumunu sosyolinguistik açıdan ele almayı ve meseleye dair genel bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Diglossia, Sosyolinguistik, Standart Arapça (Fushâ), Âmmiyye (Avamca)

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Hasan Taşdelen danışmanlığında 2010 yılında savunduğumuz *Arap Dilinin Tarihi ve Arapçada Diglossia Olgusu* başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Birçok toplumda aynı dilin değişik koşullarda kullanılan bir veya birden fazla lehçesi olduğu bilinen bir durumdur. Standart dil ile mahallî lehçelerin aynı anda paralel olarak kullanıldığı İtalyanca ve Farsça dilleri bu duruma uygun bir örnek teşkil etmektedir. Bu iki dilin konuşulduğu ülkelerde insanlar yakınlarıyla mahallî lehçeyle konuşurken farklı lehçeyi kullanan insanlarla, umumi yerlerde ve resmî bağlamlarda standart dili kullanmaktadırlar. Her toplumda ve dilde buna benzer örneklerin bulunduğu söylenebilir. Bunun dışında aynı bölge insanların tipolojik olarak aynı fakat yapı bakımından birbirinden oldukça farklı iki dil çeşidi kullandıklarına da rastlanmaktadır. Bu olgu *diglossia* adıyla anılmaktadır. *Diglossia* kavramı Yunanca kökenli olup çift dil anlamına gelen *diss* ve *glossa* kelimelerinden türemiştir. Arapçada ise bu kavram ikilik ve eşlilik anlamına gelen *izdivâciyye* (إِزْدِوَاجِيَّة) terimiyle karşılanmaktadır.²

Diglossia kavramını literatürde ilk olarak Alman dilbilimci Karl Krumbacher (1856-1909) *Das Problem der Modernen Griechen Schriftsprache / Modern Yunanca Yazı Dilinin Sorunları* (1902) adlı eserinde kullanmıştır. Krumbacher bu kitabında, Yunanadaki *Dimotiki* (avamca) dilini, temiz ve edebî dil olarak kabul edilen *Katharevusa*³ yazı diliyle karşılaştırmış ve *diglossia* kavramını Yunanadaki dilsel durumun karmaşıklığını açıklamak üzere *bilingualism* anlamında kullanmıştır. Ayrıca eserinde Arap dilindeki benzer özel durumlara da işaret ederek *diglossianın* menşei, doğası ve gelişimiyle ilgili açıklamalara yer vermiştir.⁴

Arapçayı ilk kez açık bir şekilde *diglossia* ile ilişkilendiren Fransız dilbilimci William Marçais (1872-1956) ilgili terimin müessisi kabul edilmektedir. Şöyle ki, 1930 yılında yayınlamış olduğu *La diglossie arabe* adlı makalesinde, ilk kez *diglossia* terimini “*Edebî dil ile Argo Dili Arasındaki Rekabet*” (*La Concurrence Entre une Langue Savante Écrite et une Langue Vulgaire Parfois Exclusivement Parlée*) şeklinde tanımlamayıp, değişik fonksiyonlarıyla birlikte bir dilde birçok varyasyonun varlığını ve paralel kullanımını bu terim altında açıklamıştır.⁵ Daha sonra bu olguya

² Muhammed Râcî ez-Zağûl, “İzdivâciyyetu'l-luğa – Nazra fî Hâdiri'l-'Arabiyyeti ve Tetallu' nahve Mustakbelihâ”, *Mecelletu mecme'i'l-luğati'l-'arabiyye el-Ürdunî* 9/10 (1980).

³ 1964'ten 1976 yılına kadar Yunan okullarında standart dil olan Katharevusanın yanında unutulmaya yüz tutmuş Dimotiki dilinin de okutulmasına müsaade edilmiştir. Bu çift dillilik 1976'ya kadar devam etmiştir. 1976'da Yunanistan'da çıkan bir kanun ile Katharevusa, devletin resmi dili olmaktan çıkartılmış ve Dimotiki resmi dil haline getirilmiştir. Böylece okul, resmi daire ve evlerde konuşulan dilin aynı olması sağlanmıştır.

⁴ Dimitri Sotiropoulos, “Diglossia and the National Language Question in Modern Greece”, *Linguistics* 15/197 (1977), 5-31.

⁵ William Marçais, “La diglossie arabe”, *L'Enseignement Public* 97 (1930), 401- 409; Alexis Tengan, “European languages in African society and culture: A view on cultural authenticity”, *Language Contact and Language Conflict*, ed. Martin Pütz (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1994), 130.

farklı açılardan yaklaşılmış, Amerikalı dilbilimci Charles Ferguson (1921-1998) 1959 tarihli meşhur *diglossia* adlı makalesinde bu kavramı sosyolinguistik (toplum dilbilim) bakımından inceleyen ilk kişi olmuştur. Ferguson, bugün dilbilim alanındaki klasikler arasında yer alan bu makalesinde⁶ *diglossia* terimini Arapça, Modern Yunanca, İsviçre Almancası ve Haiti'nin Kreol dili olmak üzere toplamda dört dil bağlamında yeniden tanımlamaya ve teorik bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Ferguson'un *diglossia* tanımı şöyledir:

“Diglossia nispeten istikrara kavuşmuş bir dilsel durum olup bu durumda dilin ana lehçelerinin yanında –ki bu lehçeler standart veya mahalli olanları ihtiva ediyor olabilir- oldukça farklılaşmış, büyük oranda sistematize edilmiş (çoğunlukla gramer açısından daha kompleks hale gelmiş) ve statüsü yüksek kabul edilmiş bir varyant vardır. Bu varyant oldukça geniş ve prestijli bir yazılı edebiyatın olmaktadır. Bu yazılı edebiyat önceki dönemlere ait bir edebiyat olabileceği gibi, resmi eğitim neticesinde yaygın bir şekilde öğrenilen ve daha çok resmi konuşma ve yazılara has olan, bununla birlikte toplumun herhangi bir kesimi tarafından günlük konuşmalarda kullanılmayan bir konuşma dilini kullanan topluluğa ait bir edebiyat da olabilir.”⁷

Ferguson bu tanımın yanı sıra makalesinde, fonksiyon, prestij, edebî miras, edim, standardizasyon, istikrar, gramer, sözlük (lexicon) ve fonoloji olmak üzere dokuz kategoriden oluşan bir *diglossia* tasnifi de önermiştir.

Diglossia ile ilişkilendirilen toplumun hiçbir kesimi, sıradan günlük konuşmalar için dilin üst varyantını kullanmaz. Bu, *diglossial* durumun rölatif istikrarını sağlayan belki de en önemli faktörlerdendir. Yine, *diglossia* ile ilişkilendirilen bir toplumda, dilin iki varyantı farklı *prestij* derecesiyle öne çıkmaktadır. Üst varyantın statüsü daha yüksek olup dini törenlerde, eğitim kurumlarında, yazılı ve görsel medyada kullanılır. Statüsü düşük olan alt varyant ise bazı kültürel etkinliklerde, aile ortamında, sosyal çevrelerde ve resmi olmayan sözel iletişim durumlarında tercih edilir. Varyantlardan hangisinin kullanılacağını iletişim durumu belirlemektedir. Üst varyant genellikle zengin *edebiyat kültürü* ile biliniyor olmasına ve kitaplar ve sözlüklerde standardize edilmesine rağmen, sadece yazı dili olması nedeniyle hiç kimsenin anadili değildir. Üst varyanttan ziyade alt varyant, çocukların ilk olarak edindikleri dildir. *İstikrar*, uzun vadede varlık gösteren bir fenomen olarak *diglossianın* diğer önemli özelliklerindedir. Dilin her iki varyantında kullanımda olan, dilbilimsel açıdan ilişkili

⁶ Charles. A. Ferguson, “Diglossia”, *Word* 15 (1959), 232-251.

⁷ Tarifin İngilizcesi şu şekildedir: “*Diglossia is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any section of the community for ordinary conversation.*” Bk. Ferguson, “Diglossia”, 244-245.

ancak fonolojik olarak birbirinden farklı onlarca sözcük ve tabir de *diglossianın* göstergelerindedir. Son olarak, *diglossia* ile ilişkilendirilen bir toplumda dilbilimsel açıdan birbiriyle ilişkili iki dilin alt varyantı daha basit bir fonoloji (sesbilim), morfoloji (kelime bilgisi) ve sentaks (gramer) ile karşımıza çıkmaktadır.⁸

1. Diglossia Kavramının Sınırları

Ferguson'nun önerdiği dokuz kategoriden oluşan yukarıdaki tasnif için burada söylenmesi gereken şey, bunun bazı dil toplulukları için geçerli olamayacağıdır. Bunun sebebi ilgili tasnifin *diglossia* ile ilişkilendirilen her toplumu içine alacak kadar kapsayıcı olmamasıdır. Örneğin Hogg ve arkadaşları, Ferguson'un *prestij* kriterinin İsviçre bağlamında ele alındığında, üst Almancanın, İsviçre Almancasından daha yüksek bir prestije ve statüye sahip olmadığını, bu nedenle de İsviçre Almancasının *diglossia* için tipik bir örnek teşkil edemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.⁹

Ferguson'a göre *diglossial* durum, bir toplumda belli amaç ve fonksiyonlarda kullanılan, biri *Üst* (H-high) öteki *Alt* (L-low), dilbilimsel açıdan birbiriyle ilişkili ancak aralarında önemli ölçüde farkların bulunduğu iki dil varyantının yan yana istikrarlı bir şekilde varlık göstermesi şeklinde tanımlanabilir.¹⁰ Toplumdaki *diglossial* durumu, aslında dil varyantının işlevselliğinin boyutu belirlemektedir. Bu noktada Ferguson Ü ve A varyantlarının kullanımda olduğu aşağıdaki çeşitli durumları örnek olarak vermektedir.

Tablo 1: Arapça Standart Dil ile Lehçelerin Kullanım Alanları

ÜST ve ALT Varyantın Kullanımı	Üst	Alt
Cami veya kiliselerdeki vaazlar, ayinler	x	
Hizmetçilere, garsonlara, işçilere, memurlara verilen çeşitli yazılı talimatlar		x
Kişisel mektuplar		x
Parlamento konuşmaları, siyâsî hitaplar	x	
Üniversite dersleri	x	
Arkadaşlar, meslektaşlar ve aile fertleri arasındaki konuşmalar		x
Haber bültenleri	x	
Radyo programları		x
Gazete yazıları, haber hikâyeleri, resim açıklamaları	x	
Siyâsî karikatür metinleri		x
Şiirler	x	
Halk edebiyatı		x

⁸ Elinor Saiegh-Haddad, "Literacy Reflexes of Arabic Diglossia", *Current Issues in Bilingualism*, ed. Mark Leikin, Mila Schwartz, Yishai Tobin (Berlin: Springer, 2012), 2.

⁹ Michael Hogg, Nicholas Joyce, Dominic Abrams, "Diglossia in Switzerland? A social identity analysis of speaker evaluations". *Journal of Language and Social Psychology* 3 (1984), 185–196.

¹⁰ Mohamed Maamouri, *Language education and human development: Arabic diglossia and its impact on the quality of education in the Arab region* (Philadelphia: International Literacy Institute, 1998), 32.

Bu türden bir *diglossia* literatürde *klasik diglossia* olarak geçmektedir. Klasik *diglossiada* dilin iki varyantı birbiriyle genetik bir ilişki halindedir. Dolayısıyla bir dereceye kadar karşılıklı anlaşılabilirliğe sahiptir. Yine, *klasikdiglossiada* *Üst* varyant genellikle ana dil olarak edinilemediği için belli bir formal eğitimi gerektirir, *Alt* varyant ise *diglossia* ile ilişkilendirilen konuşma topluluğunun üyeleri tarafından ana dil olarak edinilir. Tablodaki örneklerden de görüleceği üzere *Üst* ve *Alt* varyantlar konuşma topluluğu içinde yan yana varlık göstermelerine rağmen farklı durumlarda kullanılmaktadırlar.

Amerikalı sosyodilbilimci Joshua Fishman (1926-2015) *diglossia* tarifini iki temel yön çerçevesinde geliştirmeye çalışmış ve böylelikle Ferguson'nun *klasik diglossia* tarifi 1967 tarihinde birtakım değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Birincisi; Ferguson ilgili kavramı sadece birbiriyle yakından ilişkili iki dil varyantı ile kısıtlarken, Fishman *diglossianın* Ü ve A konumlarını işgal eden ve genetik olarak veya tarihsel olarak birbirinden uzak iki (veya daha fazla) dil varyantlarını da kapsayacak şekilde genişletilebileceğini söylemiştir.¹¹ Fishman'a göre, Paraguay'da İspanyolca (sömürgecilerin dili) ile Guarani'nin (Amerikan Kızılderililerin halk dili) bir arada kullanılması da bir *diglossia* örneği olarak düşünülmelidir. İspanyolca, din, eğitim ve resmi alanlarda kullanılan *Üst* varyantı, Guarani ise günlük konuşmalarda kullanılan *Alt* varyantı temsil eder.¹²

Bu noktada Fishman *diglossia* ile *bilingualism* arasındaki önemli bir farka işaret ederek, *diglossianın* toplumsal bir olgu olduğunu ve daha çok sosyologlar ve sosyodilbilimciler tarafından incelenmesi gerektiğini, *bilingualism*in ise birden fazla dili bireysel kullanma becerisi olduğundan daha çok psikologlar ve psikodilbilimciler tarafından ele alınması gerektiğini savunmuştur.¹³

İkincisi; Fishman 1992 tarihli *diglossia* tarifinde kavramın sınırlarını, yalnızca tek dilli (*monolingual*) toplumları değil, genetik olarak birinden farklı lehçeleri, farklı dil biçimlerini veya işlevsel olarak birbirlerinden farklı dil varyantlarını kullanan *bilingual* toplumları da içine alacak şekilde genişletme yoluna gitmiştir.¹⁴

Fishman bu iki önermeyle birlikte *diglossiayı*; birbiriyle yakın ilişkili iki dilsel varyanttan başlamak üzere, çeşitli üslup farklarından geçerek, birbirinden tamamen uzak iki (veya daha fazla) dil çeşidine varıncaya kadar geniş bir yelpazede

¹¹ Harold Schiffman, "Diglossia as a Sociolinguistic Situation", *The Handbook of Sociolinguistics*, ed. Coulmas Florian (New Jersey: Blackwell Publishing, 1998), 142-143.

¹² Joshua Fishman, *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society* (Rowley: Newbury House Publishers, 1972) 244.

¹³ Joshua Fishman, *The Sociology of Language*, 92.

¹⁴ Elinor Saiegh, "Literacy Reflexes of Arabic Diglossia", 2.

algılamaktadır. Kendisi buna *genişletilmiş (extended) diglossia* dese de özellikle *bilingual* toplumlar noktasında dilbilimciler Fishman’ın görüşüne haklı olarak katılmamışlardır.¹⁵ Hudson, Ferguson’un *diglossia* tasavvurundan ayrılmayarak, iki farklı dilin kullanıldığı iki dilli toplumlardaki dilsel durumu “*toplumsal bilingualism*” ile niteleme yoluna gitmiştir.¹⁶ Her ne şekilde olursa olsun burada vurgulanması gereken nokta, Ferguson ve Fishman’ın varyantların işlevselliği konusunda ortak görüş paylaşımlarıdır. Her ikisi de temel kuramsal iddiada hemfikirdirler. *Üst* varyant resmi bağlamlar, *Alt* varyant ise resmi olmayan durumlar ve amaçlar çerçevesinde kullanılmaktadır.

Sosyolinguistik alanında pek çok yeni gelişmelerle karşılaşılmasına rağmen Ferguson’un altmış yıllık *diglossia* tarifi bugüne kadar güncelliğini korumayı başarmıştır. Ferguson’dan sonra *diglossia* kavramını konu edinen çalışmalar bir taraftan bu “meselenin” bazı yönlerine açıklık getirirken diğer taraftan yeni problemleri beraberinde getirmiştir. Köken itibarıyla eş anlamlı olan bu iki kavram arasındaki spesifik farkın tespit edilmesi, bu problemlerin çözümünde atılabilecek ilk adım olarak kabul edilebilir.

2. Diglossia ile Bilingualism Arasındaki Fark

Yukarıda da kısmen bahsi geçtiği üzere *diglossia*, Yunancada *iki, çift, ikili, çift katlı* anlamındaki *di* ön eki, dil anlamına gelen *gloss* sözcüğü ve *hal* bildiren *ia* ekinden oluşan bir terimdir. *Bilingualism* (تُنايية) de aynı şekilde Latince *iki, çift, ikili* anlamına gelen *bi* ön eki, *dil* anlamında kullanılan *lingua* sözcüğü ve *hal* bildiren *ism* (izm) ekinden oluşmaktadır. Her iki terimin ‘*iki dillilik hali*’ni ifade etmeleri yönüyle ilk bakışta aynı anlamı taşıdıkları söylenebilir. İlgili terimlerin sözlük anlamları itibarıyla eş anlamlı olmaları dilbilimcilerin zihnini hep meşgul etmiş, doğru bir tanımlama ile ikisi arasındaki farkı ortaya koymak adına bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır.¹⁷ Bu noktada akla gelen soru şudur: *Diglossia* tabiriyle, fonksiyon ve yapı bakımından aynı diliniki ayrı varyantı mı, yoksa aynı toplumda kullanılıp fonksiyonları tamamen farklı olan herhangi bir dil dikotomisi mi kastedilmektedir?

Diglossia kavramının çerçevesini genişleten ve böylelikle Ferguson’un *monolingual* tarifinden ayrılan Fishman, ilgili terimler arasındaki farkın ana kriteri olarak *bilingualism*’in bireysel(*individual*) özelliğini, *diglossia* teriminin ise toplumsal

¹⁵ Taoufik Djennane, “Diglossia’s Stability in the Arab World: Algeria as an Instance”, *Journal Of Humanities And Social Science* 19/11 (Kasım 2014), 52.

¹⁶ Alan Hudson, “Outline of a Theory of Diglossia”, *International Journal of the Sociology of Language* 157 (Ocak 2002), 2-3.

¹⁷ İbrâhîm Kâyid Mahmûd, “el-’Arabiyyetu’l-Fushâ Beyne’l-İzdivâciyyeti’l-Luğaviyye ve’s-Sunâiyyeti’l-Luğaviyye”, *el-Mecelletu’l-’ilmiyye li-Câmiati’l-Melik Feysal* 3/1 (Mart 2002), 55.

yönünü vurgulamaktadır.¹⁸ Fishman’ın kabul gören bu tanımından hareketle sonuç olarak denebilir ki; *diglossia* köken ve tarih itibarıyla aynı dilin iki farklı versiyonunun tüm toplum tarafından, *bilingualism* ise İngilizce ve Arapça gibi köken ve tarih itibarıyla tamamen farklı iki dilin tek tek kişiler tarafından kullanılabilmesi durumudur.¹⁹ Bu bağlamda *diglossianın* toplumsal, *bilingualism* ise ferdî bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. İlgili terimler arasındaki farkı, sosyolinguistikte bu şekilde oturtuktan sonra Arap toplumlarında etimolojik olarak aynı dilin iki varyantı olarak *Fushâ-Avamcanın* paralel olarak kullanıldığı Arapçada *diglossia* olgusundan bahsetmek yanlış değildir. Hatta Arapça konuşan topluluklar, yukarıda özelliklerini sıraladığımız Ferguson’a ait *klasik diglossia* tanımı için belki de en uygun örneklerden birini teşkil etmektedir. Bu açıdan Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Arapça konuşan topluluklardaki dilsel durumu konu alan her türden bir linguistik tartışma yahut araştırma, *diglossianın* varlığını göz önünde bulundurmamak durumundadır.

3. Arap Dili ve Diglossia: Tarihsel Arka Plan

Ferguson *Diglossia* adlı makalesinde *diglossianın* varyantlarını Üst (Ü) ve Alt (A) sembollerine işaretleyerek, ‘Ü’ sembolü ile Edebî Arapçayı, ‘A’ sembolü ile ise yapı ve fonksiyon bakımından Edebî Arapçadan farklı olan tüm Arap lehçelerini kastetmiştir. Burada Edebî Arapça olarak isimlendirilen dil (Fushâ), *Klasik Arap Dilinin* hali hazırdaki tezahürüdür.

En genel tasnifle Arap dilinin tarih boyunca geçirdiği merhaleler; Eski Arapça, Klasik Arapça, Orta Arapça ve Modern Arapça şeklindedir.²⁰ Günümüzde *Modern Arapça* diye anılan dil yukarıda bahsi geçen *Edebî Arapçanın* karşılığı olarak kullanılmaktadır. *Modern Arapça*, Arapların Avrupa medeniyetiyle tanışmaları neticesinde 19. yüzyılın ilk yarısından sonra şekillenmeye başlamış ve bugüne değin her dönemde canlı bir edebi literatüre sahip olmuştur. Dolayısıyla günümüzde kullanılan *Modern Arapçanın*, *Klasik Arap Dilinin* birkaç asırlık gelişiminin sonucu olduğu söylenebilir. Rus Arap dilbilimcisi G. Ş. Şarbatov (1924-2006) *Modern Arapçanın* lehçelerin değil *Klasik Arap Dilinin* temeli üzerinde kurulduğunu, bu nedenle de *Klasik Arapçanın* temel özelliklerinin neredeyse tamamını günümüze kadar koruyabildiğini söylemiştir. *Modern Arapçada* sarf (morfoloji) büyük ölçüde aynı kalmış, nahiv (sentax) ise Marçais’in sözüyle “Klasik nahvin temel özelliklerini korumakla birlikte yalnızca bazı konularda esneklik göstermiştir”.²¹ Wehr’ın da

¹⁸ Darko Tanasković, *Arapski Jezik u Savremenom Tunisu, diglosija i bilingvizam* (Belgrad: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, 1982), 23.

¹⁹ Kâyid, “el-’Arabiyyetu’l-Fushâ Beyne’l-İzdivâciyyeti’l-Luğaviyye”, 54.

²⁰ Nihad Çetin, “Arap - Dil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/282.

²¹ Srđan Janković, “Polovi Diglosije u Arapskom”, *Prilozi za Orijentalnu Filologiju* 25 (1975), 285. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Şahin Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçilik Hareketleri ve Arapça Öğretimine Etkileri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

belirttiği üzere dilde değişmiş olan sadece bir takım *neolojizm* ile dilin söz dağarcığı olmuştur.²²

7. yüzyıldan itibaren başlayan İslâmî fetihler, Arap lehçelerinin hem kendi içinde hem de Klasik Arapça ile farklılaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte İslam öncesi dönemde de Arap toplumunda lehçelerin var olduğunu söylemek gerekir. Bilindiği üzere Arap yarımadasında yaşayan eski toplumlar hadarî (yerleşik) ve bedevî (göçebe) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İslam öncesi dönemde Ârâmîler, İranlılar, İbrânîler gibi farklı milletlerden insanların karşılıklı ticaret amacıyla şehirli Araplarla yakın temas içerisinde bulunmaları dilsel ve kültürel etkileşime yol açmıştır. Ancak bu etkileşimde medeniyet bakımından daha düşük seviyede olan Arapların payı daha büyük olmuştur. Buna mukabil Bedevîler dış tesirlerden uzak, çölün ağır şartlarıyla kuşatılmış ve izole olmuş bir toplumdur. Bu şartlar, Bedevîlerce kullanılan Arapçanın daha saf ve fasih olarak muhafazasını sağlamıştır. Kaynaklarda, İslam öncesi dönemde ve sonrasında şehirde yaşayan bazı zengin ailelerin, temiz bir Arapça (Fushâ) öğrenmeleri için küçük yaşta çocuklarını çölün ıssız yerlerinde yaşayan Bedevîlerin yanına gönderdiği rivayet edilmektedir.²³

Yapılan fetihlerle beraber Araplar mağlup ettikleri yabancı toplumlarla birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bunun neticesinde Arapça kaçınılmaz olarak yerel dillerden etkilenmiş ve bu durum Arap lehçeleri arasındaki farklılaşmayı daha da belirgin hale getirmiştir. Emevîler döneminde başlayan siyasi karışıklıklar, merkezi otoritenin zayıflaması, Abbasîlerden sonra ise yabancı toplumların hükmü altına girilmesi gibi olaylar hem Araplarda hem de onların dillerinde bölünmeye yol açmıştır. 1798 yılında Napolyon'un Mısır'a girmesiyle beraber Araplar Avrupa kültürüyle tanışmış ve bu yabancı kültürü dakik bir şekilde ifade edebilecek yeni kelime ve terimlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu dönemde bolca yabancı kelimenin girdiği Modern Arapça olumsuz yönde etkilenmiştir. Buna ilave olarak müsteşrikler sömürgecilik zamanında Kur'ân Arapçasını kullanımdan çıkarmak amacıyla çeşitli yerlerde enstitüler açarak halk dilinin yaygınlaşması için özel bir çaba göstermişler ve bu hususta eserler kaleme almışlardır.²⁴ Bu husus *Fushâ* ile *Avamca* arasındaki 'uçurum'un nedenlerini anlamamızı kolaylaştırıcı niteliktedir.²⁵

Bugün Modern Arapça adı altında dilin iki farklı varyantı yatar; Bunlardan biri *Üst* varyantı teşkil eden Standart Arapça olarak da adlandırılan dildir. Bu dilin kaynağı

²² Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, ed. Milton Cowan (New York: Spoken Language Services, 1976), "Giriş Bölümü", 8-19.

²³ Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, "Talim ve Terbiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 39/515-523.

²⁴ Neffûse Zekerîyya Se'îd, *Târihu'd-Da'va ile'l-Âmmiyye ve Âsâruhâ fî Mısır* (İskenderiye: Dâru neşri's-sekâfe, 1964), 55-77.

²⁵ Seyfettin Haruni, "Linguistik Işığında Arap Dilinin Özellikleri", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 2/1 (Haziran 2018), 2.

Kur'ân dili, İslam öncesi şiir ve Bedevîlerce kullanılan dilden oluşmaktadır. Diğeri ise içinde birçok mahallî lehçeyi barındıran ve *Alt* varyantı teşkil eden konuşma dilidir. Sokakta öğrenilebilen konuşma dilinin aksine Standart Arapça belli bir eğitimi gerektirmektedir.

4. Standart Arapça ile Halk Arapçasının Durumu

Halk Arapçasını oluşturan lehçeler, dil yapısı bakımından Standart Arapçadan oldukça farklıdır. Üstelik söz konusu bu farklılıklar lehçeler arasında da görülebilmektedir. Zira farklı lehçeleri konuşan kimselerin aralarında iletişim kurmaya çalıştıklarında genellikle birbirlerini anlamakta güçlük çektikleri görülmektedir. Lehçelerin resmî statüleri olmayıp günlük konuşmalarda tercih edilir ve yazı dilinde de kapsamları oldukça dardır.

19. yüzyıla kadar Arap lehçeleriyle alakalı ciddi bir çalışma yapılamıştır. Bu dönemle birlikte yapılan çalışmalar neticesinde, Arap lehçeleri modern dilbilimciler tarafından ses, kelime, üslup ve kural açısından benzerlikleri göz önüne alınarak beş farklı grupta kategorize edilmiştir:

- a) Hicaz, Necd ve Yemen lehçeleri (Hicaz ve Necd grubu),
- b) Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün doğusunda kullanılan Arap lehçeleri (Suriye grubu),
- c) Irak bölgelerinde kullanılan Arap lehçeleri (Irak grubu),
- d) Mısır ve Sudan'da kullanılan Arap lehçeleri (Mısır grubu),
- e) Kuzey Afrika'da; Libya, Tunus, Fas, Cezayir ve Moritanya'da kullanılan Arap lehçeleri (Mağrip grubu).²⁶

Hicaz, Necd ve Mısır *Standart Arapçaya* en yakın, Irak ve Mağrip ise *Standart Arapçaya* en uzak lehçe grubunu oluşturmaktadır.²⁷ Lehçelerin aksine Standart Arapça tektir ve bütün Arap toplumlarında 'lingua franca' olarak kabul görmektedir.²⁸ Ne var ki, bütün Arap ülkelerinde resmi dil statüsüne sahip olan *Standart Arapçanın* günlük konuşmalarda, evde, sokakta ve benzeri yerlerde kullanımı oldukça azdır. Arap ülkelerinin çoğunda gerek animasyon filmlerinde gerekse tiyatro oyunlarında *Standart Arapça* yerine *avam dili* tercih edilmektedir. Okuyucu kitlesini sadece belli bir lehçeyi bilenlerle sınırlandırma pahasına bazı roman yazarları da zaman zaman

²⁶ Alî Abdülvâhid Vâfi, *Fıkhu 'l-Luğa* (Kahire: Daru nehdati Mısır, 2004), 116-117.

²⁷ Teufik Muftiç, *Gramatika Arapskog Jezika* (Saraybosna: Ljiljan, 1998), 16-17.

²⁸ Lingua franca tabiri ilk kez Araplar tarafından kullanılmıştır. Günümüzde "birçok farklı dil konuşulan karışık toplumlarda, halkın birbirini anlamak amacıyla kullandığı ortak dil" anlamında da kullanılmaktadır. Bu hususta geniş bilgi için bk. Özdemir İnce, "Bir 'Lingua Franca Olarak Türkçe", *Hürriyet* (2 Ağustos 2016).

eserlerini *Avamca* olarak kaleme almaktadır.²⁹ Yine, senaryoları genellikle *Avamca* kaleme alınan Mısır film ve dizileri çoğu Arap ülkesinde oldukça geniş bir izleyici kitlesine sahip olduğundan bugün Mısır lehçesi de Araplarca ikinci müşterek dil olarak kullanılmakta ve kabul görmektedir.³⁰

Günümüzde *Standart Arapça* Arapların gözünde ancak yüksek eğitimli kişilerin kullanabileceği erişilmez (*exclusive*) bir dildir. Arap ülkelerinde halen düşük seviyelerde olan eğitim düzeyi,³¹ Arap toplumunu sosyal hayatlarında zaman zaman küçümsemeyecek sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Sadece *Avamca* konuşabilen ümmî kişiler, çoğu zaman seçim ve benzeri siyasî süreçlerden mahrum kalabilmektedir. Bu kişiler seçim kâğıtlarını okuyamadığı gibi medyanın değişik yollarından seçim hakkında bilgi sahibi de olamamaktadır. *Standart Arapça* ile *Avamca* arasında olan bu dilsel farklılık okuma yazma öğrenmek isteyen kişileri de belli bir zorluk ve ümitsizlik çemberine itebilmektedir. Araplar arasında eğitimli kişiler dahi, bazı *klasik* metinleri yerel lehçelere tercüme ederken, fazlaca vakit kaybettiklerini itiraf etmektedirler.

Yakın geçmişte Arap âlimler tarafından Arap toplumundaki *diglossia* “sorununu” çözüme veya bu olgunun etkisini en aza indirme amacına yönelik bir takım öneri ve proje ortaya konulmuştur. Dilbilimcilerden bazıları, konuşma dilinin derecesinin *Edebî Dilin* derecesine yükseltılarak *Standart Arapçanın* konuşma dili olarak kullanılmasını uygun görmüştür. Ünlü Arap dilbilimci Alî Abdülvâhid Vâfî (1901-1991) sorunun bu şekilde çözülemeyeceğini belirterek lehçelerin doğal gelişimini durdurmanın mümkün olmayacağını savunmuştur. Vâfî’ye göre canlı olan ve sürekli gelişme gösteren her dilde lehçelerin ortaya çıkması doğaldır. Diğer taraftan *Standart Arapçayı Avamcanın* derecesine indirgemenin isabetli olacağını düşünen dilbilimciler, eğitim dâhil bütün alanlarda *Avamcanın* kullanıma sokulmasıyla beraber *diglossia* sorununun ortadan kalkacağını ileri sürmüşlerdir. Söz konusu öneriye de itiraz eden Vâfî, konuşma dilinin ‘fakir’ bir dil olduğunu belirterek resmi yerlerde bu nitelikte bir dilin fonksiyonel olamayacağını savunmuştur. Dahası bu şekilde lehçelerin *Klasik Arapçayla* olan bağlantısının da kopacağından böyle bir teşebbüsün olumlu sonuçlar doğurmayacağını söylemiştir. Vâfî eserlerinde, bir dilde varlık gösteren *diglossiayı* kendi doğal akışına bırakmanın yapılacak en uygun iş olacağına dikkat çekmiştir.³²

²⁹ Sâlih Cevâd et-Ta’meh, “el-Luğa el-‘Âmmiyye ve-Sti’mâluhâ fi’l-‘Ameli’l-Edebî”, *en-Nakdu’l-‘Îrâqî* (Erişim 5 Haziran 2021)

³⁰ Mahmud Huseyn, “ed-Drâmâ el-Mısıryye: Limâza Tu’addu Misr Râ’ideten fi Fenni’d-Drâmâ et-Telefzyûniyye”, *Limâza* (Erişim 7 Eylül 2022)

³¹ Bazı ülkelerde halkın % 30-40’ı ümmidir. Bu hususta geniş bilgi için bk. Ar.Wikipedia (Wiki), “el-Ümiyyetu fi’l-Vatani’l-‘Arabî” (Erişim 10 Eylül 2022).

³² Muftić, *Gramatika Arapskog Jezika*, 14.

Sistematik bir şekilde ilk defa *diglossiadan* söz eden Charles Ferguson, bu olgunun kaynağının toplumlara göre farklılık arz edebileceğini belirterek, her dilde *diglossianın* ortaya çıkmasına zemin hazırlayan aşağıdaki temel faktörlerden bahsetmiştir:

a) Kutsal kitaplar gibi toplumun bazı temel değerlerini içeren ve *Standart Dilde* kaleme alınan zengin bir literatürün bulunması,

b) Eğitimin küçük bir elit zümreyle sınırlı kalması,

c) *Diglossianın* oluşmasına neden olan birkaç asırlık zaman dilimi.³³

Arapça *diglossiası* için bu etkenlerin üçünün de büyük rol oynadığı aşikârdır. Müslümanların kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim’in, indirildiği *Klasik Arapçanın* korunmasındaki önemi ve etkisi tartışılmazdır. Canlı diller kategorisinden çıkmış olan Latince dilinin kaderi göz önünde bulundurulduğunda, “Şayet Müslümanların kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim olmasaydı *Standart Arapça* günümüze kadar bu haliyle korunamazdı” şeklindeki bir önerme anlam kazanmaktadır. Bilindiği üzere bugün bazı izlerini Fransızca ve İtalyancada bulduğumuz Latince dilinin varlığı günümüzde tarihten ibarettir. Araplar arasında *Standart Arapçayı* bilen ve kullanan eğitilmiş kişilerin az olduğu gerçeği, yukarıda bahsi geçen *diglossianın* ikinci etkenini doğrulamaktadır. Arap dili özelinde *diglossianın* oluşması için yaklaşık on üç asırlık bir zaman dilimi de Ferguson’un öne sürdüğü üçüncü faktöre uygun bir örnek teşkil etmektedir.

5. Arapça Diglossiasının Dünü, Bugünü ve Geleceğine Dair Bir Değerlendirme

Yukarıda verilen bilgilerden *diglossianın* aslında iki dilliliği değil, dil varyasyonlarının paralel olarak kullanımını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Çeşitli şiveler, argolar, lehçeler ve benzeri dilsel yapılar bu varyasyonların çerçevesini oluşturmaktadır. Bu noktada dildeki farklılaşmaların daha çok sosyal münasebetlerden kaynaklandığı görülmektedir.³⁴ İslami fetihlerle beraber Arap yarımadasının dışına çıkılması, Abbasîler döneminde merkezî otoritenin zayıflaması, sonrasında yabancıların hegemonyası altına girilmesi ve sömürgecilik dönemi mezkûr münasebetlerden birkaçıdır.

Napolyon’un 1798’de Mısır’ı alması ve Avrupa güçlerinin Osmanlıya karşı yürüttüğü politikalar neticesinde Fransızların Cezayir’e girmesiyle Araplar Avrupa medeniyetiyle tanışmıştır. Arapların birkaç asırlık uykudan Napolyon’un topraklarının sesleriyle uyandığını sıkça dile getiren Batılı araştırmacıların yanı sıra, Napolyon’un işgalini Yakın Doğu’nun çağdaş tarihinde gerçekleşen en önemli olaylardan biri olarak

³³ Amrudin Hajric, “Diglosija u arapskom jeziku”, *Novi horizonti* 65 (Ocak 2005), 3.

³⁴ John J. Gumperz, “Jezici i socijalne grupacije”, *Kultura* 25 (1974), 47-57.

gören çok sayıda Arap tarihçisi de mevcuttur.³⁵ Hâlbuki kolonyalizm, Arap dünyasının sosyo-kültürel kodlarında olduğu gibi onların dilsel alanlarında da büyük hasarlar meydana getirmiştir. Sosyal yapıların değişimi göz ardı edilerek dildeki değişimlerin sadece siyasî olaylara bağlanıp açıklanamayacağı aşikârdır. Ancak *Standart Arapçayı* sistematik bir şekilde günlük hayattan ve yazılı literatürden koparmayı hedefleyen kolonyalist etkiler,³⁶ Müslüman dilbilimcileri Arap dilbilim tarihi çalışmalarında sömürgecilik dönemine daha çok yer vermeye sevk etmektedir.

Arap ülkelerinde sosyolinguistik alanında kaleme alınmış az sayıdaki çalışmalardan biri olan Abdülvâhid Vâfi'nin *Dil ve Toplum*³⁷ adlı eserine bakıldığında, yazarın ele aldığı konularda *diglossia* olgusuna fazlaca bir önem atfetmediği görülmektedir. Vâfi, “kültürel uyanış” döneminde gelecek nesillerin ortak dili için *Standart Dil* ile *Halk Dili* arasında seçim yapılırken, eğitilmiş kişilerin ihtilaflarına ve bölünmelerine neden olabilecek bu meseleyi belki de bilinçli olarak gündeme taşımaktan kaçınmıştır.

Avrupalı dilbilimcilerin *diglossia* olgusunu özellikle Arap toplumlarının bağımsızlık mücadelesi verdikleri dönemde araştırma konusu yaptıkları su götürmez bir gerçektir.³⁸ İlginçtir ki, Abdülvâhid Vâfi ve İbrahim Enîs (1906-1977) gibi dünyaca meşhur Arap dilbilimcilerin yerine, bu mesele hakkında farklı alanlarda ihtisas yapmış Arap araştırmacıları yabancı dillerde pek çok eserler kaleme almışlardır.³⁹ Bu eserlerin çoğu Mısır ve Mağrip lehçelerinin özelliklerini konu edinmektedir. Bu durum o ülkeler üzerindeki derin sömürgecilik etkilerine bağlanabilir.⁴⁰

³⁵ Esad Duraković, *Poetika Arapske Književnosti SAD* (Saraybosna: Zid, 1997), 18.

³⁶ Neffûse, *Târihu 'd-Da 'veti ile 'l-Âmmiyye*, 55-77.

³⁷ Abdülvâhid Vâfi, *el-Luğa ve 'l-Muctema'* (Kahire: Daru nehdati Mısır, 1971).

³⁸ XX. yüzyılın ortalarına kadar yayımlanan eserlerden birkaç tanesi şöyledir: W. Marçais, “La diglossie arabe”, *L'Enseignement public* 97 (1930); W. Marçais, “La langue arabe dans l’Afrique du Nord” *L'Enseignement public* 105 (1931); Wlof Leslau, *Modern South Arabic Languages* (New York: New York Public Libarary, 1946); Emanuel Mattson, *Etudes phonologiques sur le dialecte arabe vulgaire de Beyrouth* (Uppsala: K.W. Appelberg, 1910); D. Thebault, “Language arabe et parlars maghrebins”, *Cahires nordafricans* 74 (1949); Richard Harrel, *The phonology of colloquial Egyptian Arabic* (Washington: 1957).

³⁹ XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yayımlanan eserlerden birkaç tanesi şöyledir: A. G. Abdullah, *An Instrumental Study of the Intonation of Egyptian Colloquial Arabic*, Chicago, 1960.; F. Ebu'l Fâdil, *Volkstümliche Texte in arabischen Bauerndialekte der ägyptischen Provinz sarqiyya*, Münster, 1961.; H. M. Ebu'l-Fetûh, *A morphological Study of Egyptian Colloquial Arabic*, The Hague, 1969.; Ebu'l- Fetûh, *The plural Morpheme of Egyptian Arabic Nouns*, Texas, 1959.; S. M. Cemâluddîn, *Morphophonemics of colloquial Egyptian Arabic*, Texas, 1959.; S. M. Cemâluddîn, *A syntactic Study of Egyptian colloquial Arabic*, The Hague, 1967.; M.M Celî, *Substantive Morphology of colloquial Egyptian Arabic*, Michigan, 1960.; H. M. Henna, *The phrase structure of Egyptian colloquial Arabic*, The Hague, 1967.; S. E. Hilmî Hasan, *Verb Morphology of Egyptian colloquial Arabic. Cairene dialect*, Michigan, 1960.; Salih J. Altoma, *The problem of diglossia in Arabic*, Cambridge, 1969. v.b (Doktora çalışmaları için bkz: G. D. Selim, *American doctoral dissertations on the Arab World 1883-1968*, Washington, 1970.).

⁴⁰ Mehmed Kico, *Arapska Jezikoslovna Znanost* (Saraybosna: Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, 2003), 250.

Fransızların olduğu kadar Avrupalı dilbilimcilerin de bildiklerini ve farkında olduklarını düşündüğümüz Fransız ihtilalinin önemli yeniliklerinden olan aşağıdaki madde de söz konusu duruma açıklık getirmesi açısından önemlidir:

“Ey vatandaşlar! Sizden her biriniz Fransa’nın farklı bölgelerine yayılmış lehçelerle olan kutsal savaşımızda yer alsın! Zira bu lehçeler feodalizmin ve millî bölünmelerimizin kalıntılarıdır!”⁴¹

Kültürel kalkınma bağlamında Avrupalı etkilerin Araplar üzerinde pozitif yansımaları olsa da milli bilinç ve milli birliğin yapı taşı olan dil konusunda aynı şeyi söylemek zordur. Bunu, Arap ülkelerinde kurulan dil akademilerinin⁴² o dönemlerde çok verimli olmayan çalışmaları ve girişimlerinden de okumak ve görmek mümkündür. Akademilerin; *yazının reformu, gramerin basitleştirilmesi, bilimsel-tekniğin terminolojilerinin oluşturulması ve Standart Dil ile Halk Dili arasında faal bir ilişkinin kurulması* gibi ortak hedefleri olsa da mezkûr meselelerin çözümü noktasında o dönemde aralarında bir ittifak sağlanamamıştı.⁴³

Arap alfabesinde bazı eksikliklerin olduğu iddiasıyla 1900’lü yıllardan sonra bazı Arap akademisyenler tarafından yazı reformuna gidilmesi gerektiği savunulmuş, Arap yazısının Latinceleştirilmesine kadar giden birçok öneri sunulmuştur. Latin harflerinin Arapları uluslararası sahneye sokacak yegâne vasıta olduğu düşüncesi dönemin Mısır kültür bakanı Abdulazîz Fehmî Paşa⁴⁴ tarafından da desteklenmiş ancak bu radikal karar çoğu Arap dilbilimci tarafından reddedilmiştir.⁴⁵

Yakın tarihte Arap dilbilimcileri arasında en büyük ihtilaf *Standart Dil ile Halk Dili* arasında giderek artan farklılaşmaya karşı alınacak tedbirlerde kendisini belli etmiştir. Bu soruna yönelik Arap dil akademilerinin zikre değer etkin bir faaliyeti yoktur ve Arap araştırmacılar arasında halen bu hususta açık bir çekişme yaşanmaktadır. Bu çekişmede bir tarafta garpcılığın kendilerini geleneksel manevî

⁴¹ Kico, *Arapaska Jezikoslovna Znanost*, 250.

⁴² Başarısızlıkla sonuçlanan birçok denemeden sonra 1919 yılında Şam’da, Arap İlim Akademisi (el-Mecme’u’l-‘İlmî el-‘Arabî) kurulmuştur. Akademinin en önemli vazifesi, Arap dilinin hatalardan arınması, düzeltilmesi ve korunmasının yanında, ilk sayısı 1921 yılında çıkan akademinin dergisinde, dil ekseninde yapılan tartışmaları konu alan çok sayıda makalenin yayınlanması ve insanların eline sunulmasıydı. Mısır’da 1932 yılında en önemli görevleri arasından Arapçaya yeni kelimelerin kazandırılması ve Arapça sözlüğünün genişletilmesi olan Mısır Dil Akademisi, daha sonra Irak’ta 1947 yılında özellikle yeni kelimeler ve terimler alanında çalışmaları olan Irak İlim Akademisi kurulmuştur. Bk. Hamza Kaplan, *Dirâsât fî târîhi’l-lügati’l-‘Arabîyye* (Riyâd; Daru’l-Feysal es-Sekâfi, 2000) 77 vd; Ayrıca Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 8-19

⁴³ Bk. Şevki Dayf, *Mecme’u’l-Luğati’l-‘Arabîyye fî Hamsîne ‘Âmen* (Mısır: Mecme’u’l-luğati’l-‘arabîyye, 1984).

⁴⁴ Abdulazîz Fehmî, *el-Hurûfu’l- Lâtiniyye li-Kitâbeti’l-‘Arabîyye* (Kahire: Dâru’l-‘arab, 1944).

⁴⁵ Kico, *Arapaska Jezikoslovna Znanost*, 253.

köklerinden tamamen kopardığı entelektüeller, diğer tarafta ise manevi değerlerini muhafaza etme noktasında yetersiz kalan muhafazakâr âlimler yer almaktadır.⁴⁶

Sebebi ve gayesine bakılmaksızın *Avamcayı* teşvik eden davaların en nihayetinde Arap millî birliğinin parçalanmasına yönelik olduğu söylenebilir. Günümüzde Lübnanlı bir pazar satıcısı lehçeyle konuşması durumunda Yemenli bir satıcıyı anlamakta güçlük çekebileceği bir vakıadır. Aşağıdaki tabloda örnek teşkil etmesi açısından *Standart Arapça* başta olmak üzere birkaç lehçede “*Ne istiyorsun*” terkinin karşılığını vermek yerinde olacaktır:⁴⁷

Tablo 2: Arapça Lehçe Farklılıklarına Daire Örnekler

Dil/Lehçe	Yazılışı	Okunuşu
Standart Arapça	ماذا تريد	Mâzâ turîdu
Lübnan Lehçesi	شو بداك	Şû biddêk
Sudan Lehçesi	داير شنو	Dâyir şinû
Mısır Lehçesi	عايز ايه	‘Âyiz êh
Yemen Lehçesi	إيش تشتي	Îş teştî

Arap lehçelerinin farklılaşmasını teşvik eden bilinçli davaların, Latincenin çeşitli Roman dillerine bölündüğü gibi Arapçanın da birçok farklı dile bölünmesini ön gördüğü düşünülebilir. Mısırlı yazar Taha Hüseyin’in bu konudaki ihtarı dikkatle okunmalıdır:

“Avamcayı teşvik eden yazarlarımızın dikkatlerini, çok kritik bir noktaya çekmek istiyorum. İnaniyorum ki onlar da bu mesele hakkında daha iyi düşünselerdi, onun öyle olduğunu anlardı. Günümüzde Arap ülkelerinin nüfusunun çoğu Edebî Arapçayı anlamakta ve ona kendisiyle çeşitli ülkelerde iletişim kurabilecek önemli bir araç olarak bakmaktadır. Lehçeyle yazmaktan ve lehçeleri teşvik etmekten çekinelim. Aksi halde her ülke kendi lehçesini tercih eder, böylelikle lehçeler daha çok farklılaşır ve aralarındaki uçurum daha da büyür. Öyle bir zaman gelir ki Fransızlar, İtalyanca ve İspanyolca yazılmış eserleri bugün nasıl tercüme ediyorlarsa, Mısırlı vatandaşlar da Lübnanlılar, Suriyeliler ve Iraklıların eserlerini tercüme etmek zorunda kalır. O zaman birbirimize herhalde şunu sormamız lazım: Hangisi daha iyi? Bütün Arap dünyası Merakeş’ten Irak’a kadar tüm Arap vatandaşlarının anladığı ortak bir dile mi sahip olsun - o da Edebî Standart Arapçadır -, yoksa bölgeler sayısınca diller olsun, herkes de tercümeğe ihtiyaç duysun? Bana gelince, ben kesinlikle ortak edebî dilden yanayım. Onun varlığı için birliğe inanan herkes mücadele etmeli, varlığını devam ettirmesi için elinde ne varsa feda etmelidir!”⁴⁸

⁴⁶ Henry Corbin, *Historija islamske filozofije* (Saraybosna: Svjetlost, 1987), 332.

⁴⁷ Christopher Horn, “Diglossia in the Arab World - Educational Implications and Future Perspectives”, *Open Journal of Modern Linguistics* 5 (Şubat 2015), 102.

⁴⁸ Subhî es-Sâlih, *Dirâsât fi Fikhi'l-Luğa* (Beyrut: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyin, 1973), 360.

Birinci Dünya Savaşına kadar Fransa Arap dünyasında ideal bir ülke olarak görülmüştür. Fransa’da okutulmak üzere öğrenciler için çeşitli devlet burslarının sağlanması, ülkedeki okul programlarının Avrupa standardı üzerine kurulması, Arapça yayınların çıkarılmaya başlanması ve Avrupa menşeli kitapların birçoğunun Arapçaya tercüme edilmesi, önce Mısır’da daha sonra diğer Arap ülkelerinde Avrupa düşüncesini dakik bir şekilde ifade edebilecek yeni kelimelere ve terimlere ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Böylelikle Mısır’da ilk mütercimler tarafından⁴⁹ tercüme edilen eserlerde bolca yabancı kelimeler kullanılmıştır. İhtiyacın doğurduğu yeni kelimeleri ihdas etme o dönemlerde artık sadece dilcilerin değil, muhtelif alanlardaki akademisyenlerin de sorunu olmuştur. Netice olarak birçok alanda müstakil sözlükler yazılmıştır.⁵⁰

Modern Arapça-İngilizce Sözlüğünün yazarı meşhur Alman Arabist Hans Wehr (1909-1981), sözlüğünün giriş bölümünde söz konusu dönemlerdeki tüm bu gelişmelerin diğer taraftan Arap dünyasındaki muhafazakâr âlim ve öğrencileri dil ve edebiyatla ilgili kadim miraslarını yeniden arar kıldığını dile getirmiştir. Birçok eserin *Standart Dilde* yayınlanması eğitilmiş kesimlerde *Klasik Arapçayı* tekrar ilgi odağı haline getirmiş ve *Klasik Arapçanın* en üstün ve en fasih dil çeşidi olduğu düşüncesi Arap toplumlarının genelinde hâkim olmuştur. Böylelikle *Klasik Arapça* kullanımına dönmeye çağıran ve Arap dilinin zenginleştirilmesinin *Klasik Dilin* üstünlüğünü ve örnekliğini bozmayacak metotlarla yapılmasını uygun gören muhafazakâr bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareket ilk olarak Şam ve Lübnan’da faaliyet göstermiştir. Dil tenkitçilerinden İbrahim el-Yazicî o dönemlerde dergi ve gazetelerde kullanılan *Avamca’yı* ‘لغة الجرائد’ (*Gazete Dili*)⁵¹ adlı eserinde çokça tenkit etmiştir. Bahsi geçen hareketin şair temsilcileri de “fasih-avam” tartışmalarının gölgesinde Arapçanın meziyetlerine ve yeniliklere uyum sağlayabilecek kapasitesine dair şiirler söyleyerek *Klasik Arapçanın* daha çok sahiplenmesine katkıda bulunmuşlardır.⁵²

Önerilen yeni kelimelerin yayılma süreci halk arasında olduğu gibi ilmî çevrelerde de istenilen düzeyde değildi. Ancak o dönemlerde yeni kelimeler ihdas etme ve türetme konusunda muhafazakâr hareketin *Arapçaya* ilgisi ve vefası da inkâr edilemezdi. Sonraki dönemlerde bahsi geçen akademilerin yardımıyla ihdas edilen

⁴⁹ Rifâa et-Tahtâvî(1873/1216 – 1801/1290) en meşhurlarındandı. Muhammed Ali Paşa (1769-1849, *Osmanlı Arnavutlu* olan zamanında, ilmî kalkınma öncülerindendi. Aynı zamanda, Napoleon’un Mısır’a girmesinden sonraki zamanda yapılan tercüme faaliyetlerin başında yer alıyordu. Bk. Hilal Görgün, “Rifâa et-Tahtâvî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/95.

⁵⁰ Ör: Ahmed İsa – *Mu’cemu esmâ’i’n-nebât*, Kâhire, 1930; Emin el-Ma’lûf – *Mu’cemu’l-hayevân*, Kâhire, 1932; Mustafa eş-Şehâbî – *Mu’cemu’l-elfâzi’z-zirâ’iyye*, Şam, 1943; Muhammed Eşref – *el-Mu’cemu’l-İncîzî el-‘Arabî li’t-tubbî ve’l-‘ilmi’l-ehyâ ve’l-‘ulûmi’l-karîbeti minhâ*, cilt sayısı II, Kâhire, 1969, v.b).

⁵¹ İbrâhîm el-Yazıcı, *Luğatu’l-Cerâ’id* (Kahire: Matbaatu’t-Tekaddum, 1916).

⁵² Adnan Arslan, “Modern Arap Şiirinde “Fasih-Avamca” Tartışmalarının Gölgesinde “Medih”e Konu Olarak “Arap Dili””, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2019), 191 vd.

birçok yeni kelime ve tabir bugün gerek günümüz yazarlarının gerekse gazetecilerinin sözlüklerinde yer edinmiş ve yaygınlık kazanmıştır.⁵³

Aşağıdaki tabloda örnek olarak yazı diline girmiş ve genel yaygınlık kazanmış yabancı birkaç kelimenin *Arapçadaki karşılıkları* verilecektir. Tablodaki kelimeler, asırlar boyunca varlığını sürdüren Kur’ân’ın dili *Klasik Arapçanın* yeni kelimeler ihdas etme noktasında özellikle semantik ve iştikak yönünden gösterdiği esneklik ve yüksek başarıyı göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 3: Bazı Yabancı Kelimelerin Arapçadaki Karşılıkları

Spontane (kendiliğinden)	تلقائياً	Ayrılkçı	انفصالي
Sempozyum	مؤتمر	Kontrol	مراقبة
Enerji	طاقة	Komplo	مؤامرة
Enflasyon	تضخم	Yatırım	استثمار
İstatistik	إحصائيات	Nükleer	نووي
Program	برنامج	İyimser (optimist)	متفائل
Kriz	أزمة	Protesto	احتجاج
Kolonyalizm	استعمار	Kritik	حرج
Sosyalizm	اشتراكية	Garanti (belgesi)	كفالة
Kapitalizm	رأسمالية	Terörizm	إرهاب
Komünizm	شيوعية	Ajan	عميل
Laiklik (sekülerizm)	علمانية	Trajedi	مأساة
Liberalizm	إباحية	Kongre	ندوة
Rapor	تقرير	Alternatif (şık)	بدیل
Kötümser (pesimist)	متشائم	Plan	خطة

Yaklaşık kırk beş sene önce Hans Wehr: “Gelecekte mahalli lehçelerin Standart Arapçanın yerine geçebileceği iddiası doğru bir iddia değildir. En azından, Arap dili ile ilgili şimdiki gelişmelere bakarak bu iddiayı haklı kılacak bir olgu bulunmamaktadır.” demiştir. Halen *diglossia* ile ilişkilendirilmeye devam eden günümüz Arap dünyasının dilsel durumu aslında Wehr’i haklı çıkarmaktadır. Arapçadaki *diglossia* tarihte olduğu gibi bugün de halk arasında, az da olsa yazılı edebiyatta⁵⁴ ve yazılı ve görsel medyada varlığını sürdürmektedir.⁵⁵ Ancak teknolojinin gelişmesi ve medya araçlarının çoğalmasıyla birlikte *Standart Arapçanın* ulaşılabilirlik kapsamı oldukça genişlemiştir. Özellikle çocuklara yönelik *el-Cezire* ve benzeri kanalların git gide daha fazla *Standart Arapça* ile yayınlar yapması *Klasik Arapçanın* öğrenilmesi ve yaygınlaşmasına önemli

⁵³ Bir dilde yeni kelimeler ve anlamlar ihdas etmede “dilnin kullanılması ve ihtiyaç” faktörleri etkili olmaktadır. Bu hususta genil bilgi için bkz. Muhammet Abazoğlu, *İbrahim Enis ve Çağdaş Arap Dilbilimi Çalışmalarındaki Yeri Ve Önemi* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

⁵⁴ Adnan Arslan, “Modern Arap Romanında “Diglossia”, “Çiftillilik”, Abdurrahman Münif Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (2018), 184-185.

⁵⁵ Hassan Alshamrani, “Diglossia in Arabic TV Stations”, *Journal of King Saud University – Languages and Translation* 24 (2012), 64.

katkılar sunmaktadır. Globalleşen dünyada hem ilmi kurumlarda hem de uluslararası ilmi, sosyal ve kültürel faaliyetlerde Arapların ve yabancıların ortak dili olarak *Standart Arapça* artık çok daha fazla kullanılmaktadır. İslam dininin ve Kur'ân'ın himayesinde olan *Standart Arapça* hakkında fasih dil savunucularından biri olan Şevki Dayf da söz konusu sempozyumların birinde şöyle demiştir:

“Bölgesel veya tek tük sesler, bağırtılar, geçicidirler. Zaman zaman ortaya çıkarlar, ancak bir süre sonra yok olup giderler. İnsanlar nihayetinde millî değerlerine rücu ederler. Çünkü Fasîh Arapça, kalıcılığın bütün temel unsurlarını ihtiva etmektedir.”⁵⁶

SONUÇ

Sistemantik bir şekilde ilk olarak Amerikalı dilbilimci Ferguson tarafından ortaya atılan *Diglossia* kavramı, 'bir konuşma topluluğu tarafından nispeten sabit bir dile ek olarak, etimolojik açıdan aynı dilin diğer yerel bir lehçesini yahut lehçelerini kullanma durumu' anlamına gelmektedir. Eski tarihlerden başlayıp günümüze kadar çeşitli sosyal ve siyasi sebeplerle oluşagelen Arap dilindeki *diglossia*, günümüz Arapçanın sosyolinguistik bir gerçeğidir. Yapı ve fonksiyon bakımından *Fushâ* ile *Avamca* arasındaki fark küçümsenmeyecek boyuttadır. Yakın bir gelecekte eğitilmiş kişiler dâhil Araplardan *Edebî Dilde* konuşmalarını beklemek rasyonel bir beklenti olarak görünmemektedir.

Arap ülkelerindeki sömürgecilik zamanında (19. yy. ve sonrası), yer altı zenginliklerinin yanı sıra Arapların tarihi ve kültürel miraslarını da hedef alan ve bu doğrultuda Kur'an Arapçasını bastırmak adına *Avamca*yı teşvik eden çağrılarının arttığını görmekteyiz. *Klasik Arapçayı* müdafaa etmek için o dönemlerde ortaya çıkan muhafazakâr hareketin ve temsilcilerinin bu noktadaki çabaları ve ürettikleri çözümler takdire şayandır.

Eğitimsizliğin, Arap toplumunda *diglossianın* varlığını sürdürmesinin en büyük sebeplerinden olduğu kanaatimizdir. Bu sorun Arap ülkelerindeki hükümetler tarafından iyileştirilmedikçe Arapçadaki *diglossial* durumun çok fazla değişmeyeceği aşikârdır. Diğer yandan, günümüzde *Standart Arapça* ile yayın yapan çeşitli medya ve iletişim araçlarının, bu dilindaha çok anlaşılmasına ve Araplar nezdinde kabul görmesine büyük katkılar sunduğu da unutulmamalıdır.

Arap dünyasındaki *diglossia*, Latincenin edebî dil olarak kullanıldığı Orta Çağ'daki Batı Avrupa *diglossiasına* benzetilmektedir. Ancak, günlük iletişimde varlığını yitirmiş Latinceden farklı olarak *Standart Arapça*, bugün halen canlı ve gelişmekte olan bir dildir. Bunun en büyük sebebi onun Kur'ân dili olmasıdır. Bu dilin

⁵⁶ Tahirhan Aydın, “Standart Arapça ve Lehçe Tartışmaları”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 2015), 117.

korunmasında ve tedavülde kalmasında İslam dininin gittikçe yaygınlaşması ve Kur’ân ilimlerinin bu dilde araştırılması ve öğrenilmesi, ayrıca bu dilin bir edebiyat hazinesine sahip olmasının da payı büyüktür. Bugün mahkemelerde, okullarda, idarî işlerde ve diğer tüm resmî yerlerde *Standart Arapçanın* etkin bir şekilde kullanıldığını müşahede etmekteyiz.

Araplarda milli bilincin kuvvetlenmesi ve Arap dünyasındaki siyasi iradenin eğitimden başlamak üzere *diglossia* sorununa etkin bir şekilde müdahale etmesiyle beraber, her açıdan dilbilimsel olgunluğa sahip olan *Standart Arapçanın* günlük iletişim aracı olarak da kullanılmaya başlayabileceği öngörüsü kanaatimizce hayalden ibaret değildir.

KAYNAKÇA / REFERENCE

- Abazoğlu, Muhammet. *İbrahim Enîs ve Çağdaş Arap Dilbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Alshamrani, Hassan. "Diglossia in Arabic TV Stations". *Journal of King Saud University – Languages and Translation* 24 (2012), 57-69.
- Arslan, Adnan. "Modern Arap Romanında "Diglossia", "Çiftdililik", Abdurrahman Münif Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (2018), 183-202.
- Arslan, Adnan. "Modern Arap Şiirinde "Fasih-Avamca" Tartışmalarının Gölgesinde "Medih"e Konu Olarak "Arap Dili"". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2019), 191-204.
- Aydın, Tahirhan. "Standart Arpça ve Lehçe Tartışmaları". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 2015), 107-119.
- Corbin, Henry. *Historija islamske filozofije*. Saraybosna: Svjetlost, 1. Basım, 1987.
- Çetin, Nihad. "Arap - Dil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/282-286. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Dayf, Şevki. *Mecme’u’l-Luğati’l-‘Arabiyye fî Hamsîne ‘Âmen*. Mısır: Mecme’u’l-Luğati’l-‘Arabiyye, 1984.
- Djennane, Taoufik. "Diglossia’s Stability in the Arab World: Algeria as an Instance". *Journal Of Humanities And Social Science* 19/11 (Kasım 2014), 52-56.
- Duraković, Esad. *Poetika Arapske Književnosti SAD*. Saraybosna: Zid, 1. Basım, 1997.
- el-Yazıcı, İbrâhîm. *Luğatu’l-Cerâ’id*. Kahire: Matbaatu-t tekaddum, 1916.
- es-Sâlih, Subhî. *Dirâsât fî Fikhi’l-Luğa*. Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1. Basım, 1973.
- et-Ta’meh, Sâlih Cevâd. "el-Luğa el-‘Âmmiyye ve-Sti’mâluhâ fi’l-‘Ameli’l-Edebî". *en-Nakdu’l-‘İrâqî*. Erişim 5 Haziran 2021. <http://www.alnaked-aliraqi.net/article/56815.php>
- ez-Zağûl, Muhammed Râcî. "İzdivâciyyetu’l-luğa – Nazra fî hâdiri’l-‘arabiyyeti ve tetallu’ nahve mustakbelihâ". *Mecelletu Mecme’i’l-Luğati’l-‘Arabiyye el-Ürdunî* 9/10 (1980), 119-153.
- Fehmî, Abdulazîz. *el-Hurûfu’l- Lâtiniyye li-Kitâbeti’l-‘Arabiyye*. Kahire: Dâru’l-‘Arab, 1944.
- Ferguson, Charles Albert. "Diglossia". *Word* 15 (1959), 232-251.
- Fishman, Joshua. *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Rowley: Newbury House Publishers, 1972.
- Görgün, Hilal. "Rifâa et-Tahtâvî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/95-97. İstanbul: TDV Yay. 2008.
- Gumperz, John J. "Jezici i socijalne grupacije". *Kultura* 25 (1974), 47-57.
- Hajrić, Amrudin. "Diglosija u arapskom jeziku". *Novi horizonti* 65 (Ocak 2005), 1-17.

- Haruni, Seyfettin. "Linguistik Işığında Arap Dilinin Özellikleri". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 2/1 (Haziran 2018), 1-16.
- Hogg, Michael vd. "Diglossia in Switzerland? A social identity analysis of speaker evaluations". *Journal of Language and Social Psychology* 3 (1984), 185–196.
- Horn, Christopher. "Diglossia in the Arab World - Educational Implications and Future Perspectives". *Open Journal of Modern Linguistics* 5 (Şubat 2015), 100-1004.
- Hudson, Alan. "Outline of a Theory of Diglossia". *International Journal of the Sociology of Language* 157 (Ocak 2002), 1-48.
- Huseyn, Mahmud. "ed-Drâmâ el-Mısriyye: Limâzâ Tu'addu Misr Râ'ideten fî Fenni'd-Drâmâ et-Telefizyûniyye". Limâza (Erişim 7 Eylül 2022) <https://www.limaza.com>
- İnce, Özdemir. "Bir 'Lingua Franca Olarak Türkçe". *Hürriyet* (2 Ağustos 2016). <https://www.hurriyet.com.tr/bir-lingua-franca-olarak-turkce-5534878>
- Janković, Srđan. "Polovi Diglosije u Arapskom". *Prilozi za Orijentalnu Filologiju* 25 (1975), 282-300.
- Kaplan, Hamza. *Dirâsât fî Târîhi'l-Lügati'l-'Arabiyye*. Riyâd; Daru'l-Feysal es-Sekâfi, 2000.
- Kazıcı, Ziya vd. "Talîm ve Terbiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/515-527. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kico, Mehmed. *Arapska Jezikoslovna Znanost*. Saraybosna: Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, 2003.
- Maamouri, Mohamed. *Language education and human development: Arabic diglossia and its impact on the quality of education in the Arab region*. Philadelphia: International Literacy Institute, 1998.
- Mahmûd, İbrâhîm Kâid. "el-'Arabiyyetu'l-Fushâ Beyne'l-İzdivâciyyeti'l-Luğaviyye ve's-Sunâiyyeti'l-Luğaviyye". *el-Mecelletu'l-'İlmiyye li-Câmiati'l-Melik Feysal* 3/1 (Mart 2002), 53-108.
- Marçais, William. "La diglossie arabe". *L'Enseignement Public* 97 (1930), 401- 409.
- Muftiç, Teufik. *Gramatika Arapskog Jezika*. Saraybosna: Ljiljan, 1. Basım, 1998.
- Saiegh-Haddad, Elinor. "Literacy Reflexes of Arabic Diglossia". *Current Issues in Bilingualism*, ed., Mila Schwartz vd. 43-55. Berlin: Springer, 2012.
- Schiffman, Harold. "Diglossia as a Sociolinguistic Situation". *The Handbook of Sociolinguistics*, ed. Coulmas Florian. 141-148. New Jersey: Blackwell Publishing, 1998.
- Se'îd, Neffûse Zekerîyya. *Târîhu'd-Da'va ile'l-'Âmmiyye ve Âsâruhâ fî Mısır*. İskenderiye: Dâru neşri's-sekâfe, 1964.
- Sotiropoulos, Dimitri. "Diglossia and the National Language Question in Modern Greece". *Linguistics* 15/197 (1977), 5-31.
- Şimşek, Şahin. *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçilik Hareketleri ve Arapça Öğretimine Etkileri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Tanasković, Darko. *Arapski Jezik u Savremenom Tunisu, diglosija i bilingvizam*. Belgrad: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, 1982.
- Tengan, Alexis. "European languages in African society and culture: A view on cultural authenticity". *Language Contact and Language Conflict*, ed. Martin Pütz. 125-138. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1994.
- Vâfi, Alî Abdülvâhid. *Fikhu'l-Luğa*. Kahire: Daru Nehdati Mısır, 2004.
- Wehr, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic*, ed. Milton Cowan. New York: Spoken Language Services, 1976.
- Wikipedia. "el-Ümiyyetu fi'l-Vatani'l-'Arabî". (Erişim 10 Eylül 2022). <https://ar.wikipedia.org/wiki>

Extended Abstract

The Presence and Status of Diglossia in Arab Society as a Sociolinguistic Phenomenon

Diglossia refers to the use of two variants/dialects, higher and lower, of the same language under different conditions by speakers in a society. The American linguist Charles Ferguson systematically linked Arabic and several other languages, to this phenomenon in his famous 1959 article entitled Diglossia. The concept of bilingualism (the ability to communicate in two different languages), which is etymologically synonymous with diglossia, is attributed to the Arabic language by some linguists as a sociolinguistic phenomenon from time to time. The linguistic situation in Arab society is characterized as one of the most complex and specific types of diglossia, because of the existence of a dilemma between these two concepts and both the use of Standard Arabic with more than one sub-dialects. Joshua Fishman, who expanded the framework of the concept of diglossia and thus departed from Ferguson's monolingual description, emphasizes the individual feature of bilingualism and the social aspect of diglossia on the other hand, as the main criteria of difference between these terms. When limited to the use of higher and lower variants of the same language by the same society, it is seen that the concept of diglossia accurately reflects the sociolinguistic situation of today's Arabic. The Islamic conquests, which began in the 7th century, caused the Arabic dialects to differ both within themselves and with Classical Arabic as well. However, it should be said that dialects existed in Arab society in the pre-Islamic period. The ancient societies living in the Arabian peninsula were divided into two communities known as as hadari (settled) and bedouin (nomadic). In the pre-Islamic period, people of different nationalities such as Aramaeans, Iranians, Hebrews, being in close contact with urban Arabs especially for trade, led to linguistic and cultural interaction. However, the share of Arabs who were at a lower level in terms of civilization, was greater in this interaction. In fact, the difference and divergence between the formal language (fusha) and informal (colloquial) language in terms of structure and function became more evident in the Arab world due to various political and social relations since ancient times, and especially in the colonial period, when speaking with local dialects was encouraged. The Arabs met with European civilization when Napoleon took Egypt in 1798 and the French entered Algeria as a result of the European powers' policies against the Ottomans. Aside from the Western scholars who often claim that Arabs woke up from a few centuries of sleep with the sound of Napoleon's cannons, there are also many Arab historians who consider Napoleon's invasion as one of the most important events in the contemporary history of the Near East. Nevertheless, colonialism has caused great damage to the socio-cultural codes of the Arab world and besides that, it impacted the linguistic areas as well. A number of proposals and projects have been put forward by Arab scholars in the recent past with the aim of solving the "problem" of diglossia in Arabic or at least minimizing the effect of this phenomenon. Some of the linguists have approved the use of Standard Arabic as a spoken language by raising the level of spoken language to the degree of Literary Language. The famous Arab linguist Ali Abdulvahid Vâfi endorsed that it would not be possible to stop the natural development of dialects by only stating that the problem

could not be solved in this way. According to Vâfi, it is natural for dialects to emerge in every language that is alive and developing. On the other hand, linguists who thought that it would be appropriate to reduce Standard Arabic to the level of the colloquial language, argued that the problem of diglossia would be solved with the introduction of common language in all fields, including education. Vâfi, who also objected the proposal in question, stated that the spoken language is a 'poor' language and argued that a language of this nature could not be functional in formal places. Moreover, he claimed that such an attempt would not yield positive results, as the connection between the dialects and Classical Arabic would be broken in this way. In his works, Vâfi pointed out that leaving diglossia, which exists in a language, to its natural flow would be the most appropriate thing to do. The article aims to examine the concepts of diglossia and bilingualism in Arab society, communication habits, and to present an overall assessment of the issue. Furthermore, it aims to address the linguistic situation of the Arab world, which has been associated with diglossia from the past to the present, from a sociolinguistic point of view.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Diglossia, Sociolinguistics, Standard Arabic (Fushâ), Âmmiyye (Colloquial)